

Érdekességek József Attila korai verseinek keletkezéstörténetéből

A címben a korai versek keletkezéstörténetét ígértem, de el fogok kalandozni a témától, mert kutatásaim közben egyrészt néhány meg nem oldott rejtélybe, másrészt számos mellékes, ámde szórakoztató háttértörténetbe botlottam a költő kora és kapcsolati hálójának köréből.

„József Attila, helyben. Nem üti meg a mértéket. Dadaizmus helyett humort kérünk: elevenet, sziporkázót” – ez a szerkesztőségi üzenet jelent meg – 100 éve – a makói *Dongóban*, 1922. október 29-én. Így látta meg először a költő – és a világ – nyomtatásban a József Attila nevet – akartam kezdeni egy héttel ezelőtt az előadásomat.¹ De akkor még nem volt a kezemben a *Dongó* ezen példánya, csak – minden József Attila-kutató bibliájára, a *Kortársak József Attiláról* című gyűjteményre alapoztam, amelynek ez az első tétele.² Szerettem volna eredetiben is látni e bizonyára a költő számára is különleges közleményt, meg a szokásos filológusi gyanakvás is munkált bennem, ne higgy senkinek, ellenőrizd a saját szemeddel... Valójában a költő neve nem, csak a monogramja szerepel az üzenetben: „J. A., Helyben.” Maga az üzenetszöveg azonban pontos, tényleg ledadaistázták a költőt benne. A szerkesztő tulajdonképpen finoman bolondnak nevezte, versét pedig érthetetlennek, ez volt ugyanis az általános vélemény a dadaizmusról hazánkban ez idő tájt. Például a *Pesti Hírlap* „a már teljesen a bolondokházába tartozó dadaizmus”-ról ír.³ A *Nemzeti Újság* kéthasábos cikket szentel az irányzatnak, amelyben a névtelen szerző így fogalmaz:

A „dadaizmusról” a pesti embernek csak halovány fogalma lehet, a kommunizmus idején kapott belőle még némileg az értelem küszöbén mozgó ízelítőt a „Ma” folyóirat Kossuth Lajos utcai kirakatában. A „Dada” a Ma, illetve a Ma által képviselt aktivista és expresszionista irányzatnak francia változata, de a paralizisnek és tébolynak még hatványozottabb fokán, mint a bátortalan és nagyjából a német Sturm és Aktion nyomán járó magyar irodalmi és művészeti meghibbanás. A dadaizmus az egészen és visszavonhatatlanul megköttyösödött Ma, a kényszerzubbonyra érett Kassákság, Uitz Béla és társai tótágastállva. Miután az új irányzat az értelem és józan ész teljes felrúgását tűzte ki célul az egész vonalon, stílszerű a „Dada” elnevezés is, amelynek igazán nincs semmi értelme, hacsak nem az, hogy az irányzat művelőinek legnagyobb része olyan tüneményesen fiatal, hogy még dadára szorul.⁴

¹ Elhangzott a „Szépség koldusa 100” konferencián, Makón, 2022. szeptember 30-án.

² *Kortársak József Attiláról*, szerk. BOKOR László, s. a. r. és jegyz., TVERDOTA György, Bp., Akadémiai, 1987 (Új Magyar Múzeum: Irodalmi Dokumentumok Gyűjteménye, 13–15), I, 1. tétel, 27.

³ [Szerző nélkül], *Degeneráció és a társadalmi elfajulások*, *Pesti Hírlap*, 42(1920), 54. sz. (március 3.), 7.

⁴ [Szerző nélkül], *A „dadaizmus”*, *Nemzeti Újság*, 2(1920), 86. sz. (április 8.), 8.

És folytathatnám a sort oldalakon át, mert több száz hasonlót írtak össze az újságok akkoriban.

„Dongó ödög az erdő szélénél. / Harkály kopog, gyík ragyog. Marha bög. / S tovaringatja fodrosan a szél / a tűnődve zümmögő időt” – József Attila *Határ*⁵ című verse ideillő válasz lehet ezekre a sommás ítéletekre.

Az inkriminált üzenetet nem most és nem én fedeztem fel persze, az érdem – úgy tudom – Péter Lászlóé. De a szerző nála és másnál is névtelen marad, és arra sem történt kísérlet, hogy ennek a bizonyos „mértéket meg nem ütő” versnek az azonosítása megtörténjen. A forráskutatás és a dedukció módszerének szintézisével ezúton teszek kísérletet e vers meg a dadaizmus és humor szintézisét kizártnak tartó ítézés megtalálására. Miért fontos ez? Azért, mert azok között a versek között, amelyeket 1922 őszéig keletkezettnek tart a József Attila-kutatás, egy sincs, amelyről bárkinek is a dadaizmus jutna eszébe. Két eset lehetséges. A *Dongó* szerkesztőinek szavajárása volt a dadaizmus, vagy József Attila szabadverskorszaka korábban kezdődött, mint azt eddig gondoltuk.

A *Dongó* műfaja szerint élclap volt, Kovács Antal alapította 1913-ban. Ezután kevesebb, mint egy évig működött, és hosszú szünet után,⁷ 1922 januárjától⁸ adta ki újra. Hetente jelent meg, minden vasárnap.⁹ Az újrainduló lap januári és februári számait Bajcsy László jegyzi egyedül,¹⁰ márciustól novemberig csatlakozik hozzá Gyenge Miklós.¹¹ November 26-tól az év végéig¹² Bajcsy ismét egyedül szerkeszti, ezután ő távozik, a lapot Gyenge Miklós veszi át, és az önálló megjelenés megszűnik, a *Dongó* a *Makói Reggeli Újság* ingyenes vasárnapi melléklete lesz.

Még egy szerkesztő neve felmerült. Tóth Ferenc idéz írásaiban – a makói osztálytárs és jó barát – Balog József két 1980-ban rögzített visszaemlékezéséből. Egyikben így:

Gyalambház takarítás közben valami leány-ügy motoszkaált bennem, miközben leszűrtem, hogy a nők kiszámíthatatlanok, a női szív tömeglakás. Este eszembe jutott a dúdolt szöveg, megpróbáltam leírni. Közben Attila rajtakapott, és azt mondta, hogy ő befejezi. Ezt Piki aláírással – ez volt ugyanis az én diáknevem – beküldtük a makói Dongó vicclap szerkesztőségének. A vers meg is jelent, szerkesztői üzenetben kérték, hogy a szerző jelenjen meg a szerkesztőségben. Kocsis szerkesztő úr egy üveg butéliás bort nyomott a kezembe, amit a nagybácsival és Attilával el is szopogattunk.¹³

⁵ A *Külvárosi éj* című kötet verse, 1932-es.

⁶ 1913. október 5. – 1914. augusztus 30.

⁷ 1914. augusztus 31. – 1922. január 1.

⁸ 1922. január 8.

⁹ 6–8 oldal terjedelemben, A/4-es méretben.

¹⁰ 1922. január 8. – február 26.

¹¹ 1922. március 5. – november 19.

¹² 1922. november 26. – december 31.

¹³ BALOG József, *Emlékezés József Attilára*, kézirat. Lelőhely: a makói József Attila Múzeum Archívuma, jelzet: A. 1106. Idézi: TÓTH Ferenc, *Epizódok József Attila gimnáziumi éveiből*, Honismeret, 8(1980), 4. sz. (április), 7–10. Az adat: 10. [A továbbiakban: Tóth F. 1980]

Az emlék szerkesztőre vonatkozó kijelentését azonban a fentebb kiemelten kívül semmilyen más adat nem erősíti meg, ugyanis Kocsis Ernő nem a *Dongó*, hanem a *Makói Friss Újság* szerkesztője volt 1921–1925 között. Ő is közölt József Attila-verseket egyébként, de csak decemberben.¹⁴ Balog másik visszaemlékezésében már Gyenge Miklóst említi ugyanebben a történetben, és azt, hogy a bort nem a versért, hanem egy keresztretjvény megfejtéséért kapta.¹⁵ Ezt a Piki aláírással megjelenő verset – Balog elmondása alapján¹⁶ – a nyolcvanas évek elején lelték fel¹⁷ a *Dongó* 1922. szeptember 24-i számában. A címe: *A női szív*.¹⁸ Péter László – sokkal korábban, az 1950-es években – két másik verset is talált a *Dongóban*. Az 1922. október 22-ei számban az *Esik eső magyar földre...* című Kossuth-nóta parafrázis alatt van egy J. A. monogram.¹⁹ A november 5-ei számban *A hit boldogít* alatt azonban nincs szerző.²⁰ A filológia malmái lassan örölnék, a három vers közül az aláírás nélküli csak 2005-ben kapta meg a kritikai kiadás hitelesítő pecsétjét. De Stoll Béla mentésére mondva, a jegyzetekben elismeri Péter László érveit, és így mea culpáz: „Teljesen igaza van; előző kiadásomban hiba volt a verset a függelékben közölni.”²¹

E három verset és közlést azért tartom fontosnak hangsúlyozni, mert a közoktatásban még ma is úgy tanítják, hogy József Attila-vers nyomtatásban először 1922. november 1-jén jelent meg, a *Színház és Társaság* című szegedi folyóiratban,²² pedig az elsőség érdeme Makóé és a *Dongóé*, a szegediek csak abban elsők, hogy a költő nevét is kinyomtatták a vers alatt.²³

¹⁴ JÓZSEF Attila, *Tanulmány-fej*, Makói Friss Újság, 1922. december 25. (A lap e számából nem maradt fenn ismert példány. A megjelenésről szóló adat a vers gépiratára [lelőhely, jelzet: JAM 77.21.1] feljegyzett megjegyzésből származik.)

¹⁵ Tóth Ferenc beszélgetése Balog Józseffel, hangfelvétel 1980. április 4–10. Közli: Tóth Ferenc, „Az otthonom pedig hát ott, Makón van”: József Attila makói évei, Szeged, Bába, 2006, 281. [A továbbiakban: Tóth F. 2006]

¹⁶ Tóth Ferenc közölt részleteket a visszaemlékezésből, lásd: Tóth F. 1980.

¹⁷ Az 1984-es kritikai kiadás közli először a *Dongó* alapján. Lásd: JÓZSEF Attila Összes versei, közzéteszi STOLL Béla, Bp., Akadémiai, 1984, II, 571. sz. 484. [A továbbiakban: JAÖV 1984]

¹⁸ *Dongó*, 1922, 37. sz. (szeptember 24.), 2. – Maga a vers már 1967-ben ismert volt, mert kézírata előkerült Cserépfalvi Imrétől, lásd: JÓZSEF Attila Összes művei: IV., s. a. r. FEHÉR Erzsébet, SZABOLCSI Miklós, Bp., Akadémiai, 1967, 153, 295.

¹⁹ *Dongó*, 1922, 41. sz. (október 22.), 3. – Vö. PÉTER László, *József Attila-textológia*, It, 42(1954), 3. sz., 347–359. Az adat: 348. [A továbbiakban: Péter L. 1954]

²⁰ *Dongó*, 1922, 43. sz. (november 5.), 2. – Vö. Péter L. 1954, 348.

²¹ JÓZSEF Attila Összes versei: *Kritikai kiadás*, közzéteszi STOLL Béla, Bp., Balassi, 2005, III, 257.

²² „A Színház és Társaság 1922. november 1-én két versét közölte (*Távol zongora mellett, Ősapám*) és néhány mondatban bemutatatta szerzőjüket. Ez első publikációja, melyet gyors iramban követnek az újabbak a Szegedi Híradóban és a makói újságokban.”

Lásd: <https://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/jozsefa/jaelet1.htm> (utolsó megtekintés: 2024. február 6.)

²³ 1954-ben volt egy pillanat, amikor mégis a szegediek látszottak elsőnek, Péter László ugyanis a *Színház és Társaság* egy csonka számában (1922. szeptember 1.) talált egy *Sivatagban* című verset, amelyet József

A *Dongó* lapszámait áttanulmányozva egyébként kiderül, hogy nem József Attilát negligálta a lapszerkesztő azzal, hogy név nélkül vagy álnévvel jelentette meg a verseit. Az élclap – szerkesztői üzenetekben is kinyilvánított – elve és gyakorlata volt az, hogy egyik írásuk esetén sem árulták el a szerző kilétét. A hozzájuk szöveget beküldőkkel pedig meglehetősen durván bántak... még azokkal is, akiktől írást közöltek... Ennek kapcsán idézek néhány más szerkesztői üzenetet is: „A földéaki footbollistáról irt közlemény annak köszönheti a nyomdafestéket, hogy ép’ abban az időben küldték be, amelyben lapunk szerkesztését a közönségre bíztuk, a mikor kötelességünk volt közölni minden cikket. Egyébként ez sohasem látott volna napvilágot.”²⁴ Más: „a beküldött kis zöngemény olyan rossz, hogy még átdolgozni sem lehet: De azért ez nem vész kárba, / Mert belekerült a papirkosárba.”²⁵ Vagy: „Máskor a papirnak egyik oldalára – se írjon.”²⁶ Emiatt és persze amiatt is, hogy gimnáziumi tanáraitól és Juhász Gyulától, meg nyáron a szegedi fiatal íróktól nagy elismeréseket kapott verseiért – József Attilát valószínűleg nem viselte meg túlságosan a szerkesztői üzenet, bár a költészetére és a személyére vonatkozó bírálatokra meglehetősen érzékeny volt. A ledadaistázást még akár dicséretnek is vehette, tekintetbe véve, hogy éppen két héttel korábban Kassák- és Ma-kiadványokat kért levélben Raith Tivadartól, a *Magyar Írás* szerkesztőjétől.²⁷

A *Dongó* impresszuma tehát ez idő tájt két szerkesztőt tüntetett fel: Gyenge Miklóst és Bajcsy Lászlót. Előbbiről számos adat áll rendelkezésre, utóbbi személye azonban enigmatikus. Péter László így fogalmaz róla: „az ismeretlenségéből előbukkanó és ugyanoda távozó Bajcsy László”.²⁸ Gyenge Miklós szócikket kapott Gulyás Pál *Magyar írók* életrajzgyűjteményében. Ebből kiderül, hogy Makón született 1893-ban, jogi doktorátust szerzett a szegedi egyetemen, 1914-ben elvitték katonának. Az orosz fronton harcolt, és hadifogságba esett, ahonnan csak 1921-ben tért haza. A *Dongó*, majd a *Makói Újság* szerkesztője lett. Versei, novellái, cikkei jelentek meg budapesti és vidéki lapokban, de kötete soha nem lett. A makói főgimnázium értesítője szerint ő is itt tanult. Tagja volt az Önképzőkörnek, és nyolcadikos korában két pályaműve is elismerést kapott: egy műfordítása és egy elbeszélő költeménye. Újságcikkekből és hírekből kiderül az is, hogy jól zongorázott, gyakran fellépett műkedvelő esteken, ahol időnként a konferanszié szerepét is betöltötte, továbbá a fogságban kitűnően megtanult oroszul. Tóth Ferenc monumentális munkájában is kapott egy fejezetet és számos említést, amelyekből kiderül beágyazottsága a makói társadalmi és kultúréletbe.²⁹ 1985-ben halt meg.

Attilának tulajdonított, de ez tévesnek bizonyult. – Vö. Péter L. 1954, 358–359. – PÉTER László, *József Attila Makón: Életrajzi részlet*, It, 45(1957), 1. sz., 9–33.

²⁴ Üzenetek rovat: N. J. urnak, Földeák, *Dongó*, 192., 37. sz. (szeptember 24.), 8.

²⁵ Üzenetek rovat: K. Szilvia urnó, Battonya, *Dongó*, 1922, 42. sz. (október 29.), 8.

²⁶ Üzenetek rovat: Külmunkatárs, uo.

²⁷ Lásd: JÓZSEF Attila *levelezése*, s. a. r. és jegy. STOLL Béla, Bp., Osiris, 2006, 35. sz. levél, 31–32. [A továbbiakban: JAL 2006]

²⁸ PÉTER László, *Egy remek zsenge: József Attila: A hit boldogít*, Marosvidék, 2005, 1. sz. (április)

²⁹ Tóth F. 2006, 113–114, 151–152, 159, 206–207, 281, 299, 315–317, 426, 431–432, 483.

Bajcsy Lászlóról nemcsak Péter László nem derített ki semmit, de Tóth Ferenc sem, sőt Gulyás Pál írói életrajgyűjteményében sem kapott szócikket. Pedig ezen a néven a könyvtári katalógusokban fellelhető egy szépirodalmi és egy társadalomtudományi szakmunka is. Az első *Fény és árny – Költemények, utirajzok és tárczaszerű közlemények* címmel jelent meg 141 oldalon, Orosházán, 1882-ben. A kötetről egy bírálatot találtam, de ez olyan ledorongoló,³⁰ hogy nem csoda, hogy a költőnek elment a kedve a további alkotástól, ezután ugyanis nem találtam nyomát szépirodalmi műveinek. Pedig korábban rendszeresen publikált lapokban is. Lakatos Éva *Magyar irodalmi folyóiratok* című bibliográfiai sorozata szerint a szerző 1879–1882 között az *Orosháza és Vidéke*, majd az *Orosházi Közlöny* főmunkatársa, 1882-ben pedig a *Hölgyek Lapja* munkatársa is volt. Ez utóbbiból idézem egy költeménye első versszakát: „Nem érdekel többé semmi sem, / Nem lelkesít a pompa s fény. / Hiú ábránd, csalóka képek, / Mind elröppenő tünemény.”³¹ A többi hat szakaszból kiderül, hogy a költő nihilista hangulatát szerelmi bánata okozta. A második munka Makón jelent meg 17 oldalon, 1899-ben. A címe *A kóbor cigányok megrendszabályozása*. Az alcímből az is kiderül, hogy ez valójában egy törvényjavaslat a vándorcigányok letelepítése és polgárosítása érdekében. A törvényjavaslat benyújtója Makó környéki községek jegyzőjeként működött, és ekkor már évek óta foglalkoztatta a probléma, cigány nyelvtant írt, és beadványokkal ostromolta a hivatalokat a cigányok életkörülményeinek javítását célozva.³² Ez a munka sokkal nagyobb publicitást és elismerést kapott, mint a verseskötet, még évtizedek múlva is előkerült a szerző és törvényjavaslata, ha a közéletben valamilyen okból a cigánykérdés szóba került. A két szerző ugyanis biztosan egy személy, és nagy valószínűséggel ugyanaz a Bajcsy László, aki a *Dongó* impresszumában szerepel. 1855-ben született Pusztaföldváron, a szarvasi

³⁰ „Bajcsy László Orosházán »Fény és árny« címmel költemények, úti rajzok és »tárczaszerű költemények« gyűjteményét bocsátotta közre. A szerző sem a vers, sem a prózairás terén nem árul el tehetséget; költeményei tartalom- és alak nélküli lantpengetések; prózai dolgozatai pedig még az irány szabotosságát is nélkülözik. Az ilyen szárnypróbálgatások csak arra szolgálnak, hogy a tisztességes szépirodalmi művek hitelét kockáztassák a vidéken. Rendesen előfizetés útján jelennek meg, s a jámbor olvasó, ki egyszer ilyen dolgokat megizlelt, elveszti a kedvét attól is, hogy később jóra való munkákra praenumeráljon.” – [Szerző nélkül], *Szárnypróbálgatások*, Nemzet, 1(1882), 62. sz. (november 1.), 7.

³¹ Bajcsy László, *A lemondás óráiból*, *Hölgyek Lapja*, 5(1881), 21. sz. (május 22.), 246.

³² „(A vándorcigányok kényszertelepítése.) Bajcsy László kunágotai községi jegyzőnek a vándorcigányok kényszertelepítéséről írt, kiváló szakértelemről tanúskodó »Emlékirat«-ára, melyet Bajcsy László József főhercegnek is bemutatott, a főherceg hosszú, sajátkezűleg írt levélben tette meg megjegyzéseit, s annak gyakorlati megvalósítását újabb eszmékkel is elősegítette.” József főherceg, ki a vándorcigányok letelepítésével már a gyakorlatban is foglalkozott, tehát ismeri e kérdés természetét úgy mint senki más, mindenben helyesli Bajcsynak a vándorcigányok letelepítésére nézve elkészített javaslatát. „Legnagyobb érdeklődéssel olvastam – írja a főherceg – emlékiratát és meggyőződtem belőle, hogy a cigányokat alaposan ismeri.” Bajcsynak, ki a cigány nyelvet különben is bírja, a főherceg megküldte »czigány, nyelvtan«-át is. Bajcsy László »Emlékirat«-át a belügyminiszter úrnak is átnyújtotta ki azt szintén nagy érdeklődéssel fogadta. Kíváncsiak vagyunk az »Emlékirat« sorsára nézve, s őszintén óhajtjuk, hogy az abban kifejtett egészséges eszmék mihamarabb megvalósuljanak.” – [Szerző nélkül], *Pesti Hírlap*, 15(1893), 354. sz. (december 23.), 8.

Evangelikus Gimnáziumban érettségizett.³³ Jogi doktorátust szerzett, de néhány évig a lapszerkesztői és szépírói pálya is vonzotta. 1884–1911 között jegyzősködött Békés megye különböző helységeiben, Békéscsabán, Kovácsházán, Kunágótán, végül Nagylakon.³⁴ Visszavonulása után Makón telepedett le, és rövid időre visszatért ifjúkora szenvedélyéhez, a lapszerkesztéshez. 1930-ban halt meg Makón 75 éves korában.³⁵

Visszatérek ahhoz a kérdéshez, hogy a *Dongó* szerkesztőinek szavajárása volt-e a dadaizmus. Nem. Egyetlen más szerkesztői üzenetben sem fedezhető fel. Viszont találtam egyet, amely megeshet, hogy szintén József Attilának szól:

Haladó felső gimnázista. Mutassa meg az ide beküldött vers egyik példányát a tanár urnak. Bizonyosan szekundát kap az ilyen lábatlan versért. Így végzi:

„Szerkesztő úr óh adja ki a versemet,
Vagy legalább nyomtassa ki a nevemet!”
Erre csak azt válaszoljuk:
Sok abban a bolond gomba,
Vers mars áristomba. (T. i.: a papirkosárba.)³⁶

Mindezek alapján nehezen lehet eldönteni, hogy melyikük írta a József Attilának szóló üzenetet. Bajcsy mellett több érv is szól. Egyik, hogy a fent idézett üzenet idején a lapot már egyedül szerkesztette. A másik, hogy nincs adat a költő és közte lévő kapcsolatra, míg József Attila Gyengével és családjával – minden adatközlő szerint – baráti viszonyt alakított ki.³⁷ Az emberi természetet figyelembe véve, kisebb az esélye, hogy Gyenge írta, hiszen jó ismerőseinket alkalmunk van személyesen is megsérteni, nincs szükség arra, hogy szerkesztői üzenetben tegyük meg. Másfelől viszont Gyenge segítségével esetleg azonosítható lehet a *Dongó*ból visszautasított vers. Szabolcsi Gábor – makói születésű szegedi egyetemista – a Cserépfalvi Kiadó megbízásából József Attila-dokumentumokat keresve, számos verskéziratot talált nála és Kesztnér Zoltánnál 1941-ben. Gyenge a *Lovas a temetőben* című kötettervet és nyolc önálló verskéziratot mutatott³⁸ Szabolcsinak, aki két példány gépiratos másolatot készített – de csak az általa ismeretlennek vélt versekről.³⁹

³³ Lásd a gimnázium értesítőjét.

³⁴ Korabeli újságcikkek, hírek alapján.

³⁵ „Gecefalvi bajcsi Bajcsy László ny. nagylaki főjegyző 75 éves korában május 30-án Makón meghalt.” – [Szerző nélküli kis hír], Pesti Hírlap, 52(1930), 124. sz. (június 3.), 10.

³⁶ *Dongó*, 1922, 46. sz. (november 26.), 4.

³⁷ Bár egy visszaemlékezésében meglehetősen bántó módon fogalmaz róla. Lásd: GYENGE Miklós, *Gondolatok József Attila makói évei körül*, Makói Újság, 1943, 148. sz. (július 4.), 3. [A továbbiakban: Gyenge 1943]

³⁸ A verskéziratok számáról több ellentmondásos nyilatkozat ismert, a verseket a PIM kéziratának palliuma alapján adtam meg.

³⁹ Gyengénél tizenhét verset másolt le a *Lovas a temetőben* című füzetből és a nyolc önálló verset; Kesztnernél a *Versek 1922. július augusztus, szeptember* és *A legutolsó harcok* című füzeteket találta, amelyekből 14, illetve 17 verset másolt ki.

Az eredetiek Gyenge Miklósnál maradtak, és Tóth Ferenc közlése szerint – aki később megpróbálta fellelni őket – elkallódtak. A másolatok egyik példányát ma a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi.⁴⁰ Szempontunkból a legérdekesebb a nyolc önálló vers lehet, mert a füzet Kocsis Ernő hagyatékából került Gyengéhez. A nyolc vers címe: *Oly friss, Riának hívom, Ekrazittömeg, Esti felhőkön, Én dobtam, Most fehér a tűz, Néha szigetek,*⁴¹ *Keserű.* Radnóti Miklós így jellemzi őket: „szabadverseit erősen összetartja egy kötött ritmusemlékekből kibomló, szabadon, de a vers belső törvényei szerint hullámzó és nagyon kihallható dallam, József Attila saját dallama. Kassák, – mert e költemények az ő elindító hatását tükrözik, – inkább képalkotása módjára hatott.”⁴² Szabolcsi Gábor viszont – a *Szegedi Napló*ban megjelent írásában – így számol be olvasmányélményéről:

A *Nem én kiáltok* ciklus verseihez hasonlítanak, csak azoknál a szabadverseknél jóval érthetlenebbek, megmagyarázhatatlanabbak. Legérthetőbb közöttük a *Riának hívom őt* [...]. A többiek egymásrazuhogott gondolatok, amibe csak a költő érezhető mély, komoly tartalmakat. Az ő világán kívül senki más meg nem érti őket. Ki tudná megmagyarázni az *Oly friss* egymásradobált gondolatait.⁴³

Ha a magyar szakos egyetemista 1941-ben így látta e verseket, nem csoda, ha egy vidéki élclapszerkesztő dadaistának nevezi őket. S ha ebből a szempontból tanulmányozzuk a korai korszak verstermését, feltűnő e nyolc és a többi – a makói barátoknál fennmaradt – vers stílusa közötti különbség. Ezt a nyolc verset a kritikai kiadások – feltehetően az *Oly friss* egy sorára tekintettel – „Oly friss-ízű az ég, én tudom, én tizenkilenc esztendőös vagyok” – illetve a Kassák-hatásra hivatkozva, 1924–1925-re datálják. Érdekes azonban elgondolkodni azon, hogy némelyik sokkal korábbi is lehet, és vajon melyik az első. (Vagy felbukkanhat-e lappangó kézirat korai szabadversekkel?) Gyenge Miklós 1943-ban így emlékezik vissza arra, hogy milyen verseket adott neki a költő:

Itt ült a szerkesztőségi asztal előtt, miután behozott egy újabb vad szabadverset, amelynek józan értelemmel mérve semmi értelme nem volt. Korholására pedig, miszerint „tudna gyönyörű, tökéletes, értelmes és valóban szép verseket is írni”, így válaszolt mosolyogva: „Értelem a versben? Minek az? Egy vers legyen olyan, mint a virág, mint a délibáb: zengjen, csillogjon, vagy csilingeljen, mint a patak a csillogó, színes köveken. Egyenesen baj, ha értelem van benne. Így kiki azt olvassa ki belőle, ami neki tetszik.”⁴⁴

⁴⁰ PIM JA 144/B/8–17 – PIM JA 146.

⁴¹ Elképzelhető, hogy ez a vers az, amelyet keresünk. Egy sora minden bizonnyal Gebe Mártára vonatkozik: „Első szerelmem spirituszba raktam s most néha elnézem, milyen furcsa kis állat.” A költő vonzalma Márta iránt 1922 tavaszán kezdődik, és számos verset ír hozzá kora őszig, mikorra kiderül, hogy reménytelen a szerelem, a lány nem viszonozza. Tehát az, hogy 1922 októberében rakja spirituszba első szerelmét – biográfiai szemszögből nézve – releváns feltételezés. S ez esetben a ledadaistázás is értelmet nyer.

⁴² RADNÓTI Miklós, *Jegyzet a hátrahagyott versekhez* = GALAMB Ödön, *Makói évek*, Bp., Cserépfalvi, 1941, (József Attila Élete Nyomában, 1), 107–113. Az idézet: 111.

⁴³ SZABOLCSI Gábor, *Az ismeretlen József Attila: Néhány szó a most megtalált több, mint félszáz József Attila versről*, *Szegedi Napló*, 1942, 77. sz. (április 5.), 10.

⁴⁴ Gyenge 1943.

Saitos Gyula szerint József Attila egyre türelmetlenebbül várta „a szegedi versközlési ígéretek valóra válását”, de „helyettük, mintha csak a diákgyerek vérmes reményei lehűtésének lett volna szánva, a makói élclap,” váratlanul leközölte iskolás zsengeit, amelyeket Balog József egy évvel korábban⁴⁵ küldött be a *Dongó* szerkesztőségébe. Ez „[f]ullánkszúrásaként hatott a komoly költői beérkezésben reménykedő és azt türelmetlenül váró fiúra”. Saitos felteszi, hogy „ez a körülmény volt annak az elhatározásnak a szülője”, hogy illegálisan kinyomtatatta a *Makói Friss Újság* nyomdájának ifjú szedőivel a *Lovas a temetőben* című kötetet.⁴⁶ Úgy vélem, hogy ez 1922 októberében, a *Szépség koldusa* megjelenése előtt alig több mint egy hónappal, valószínűtlen.⁴⁷ Ellenben arra nagy esély van, hogy a legmodernebbnek tartott versei beküldésével akarta bosszantani a fullánkos *Dongót*.

Élek a gyanúperrel, hogy József Attila próbaképp küldött egy szabadverset a *Dongónak*, és a reakciót olvasva és hallva, ezután csak azért is ilyen verset adott a szerkesztő(k)nek, de még az a gondolatkísérlet is megengedhető, hogy az ő bírálatának ellenhatása is munkált benne, mikor egyre tökéletesebbre próbálta csiszolni a szürrealista és expresszionista tartalmat és formát.

A *Dongó* 1923 májusában megszűnt egy benne közölt satirikus vers miatt. A mű Tóth Pál „Vásárhely-utcai gazdálkodó” Nagyatádi Szabó István agrárminisztert dicsőítő – a *Makói Friss Újság*ban megjelent – költeményen élcelődött. A gúnyvers két sora – nagy valószínűséggel – József Attilára utalt:

Bántja a csőrünket, ezt a pici sárgát,
Hogy Pegazusunkat imigy lepipálták,
Verstől-szűz Friss lapba, magas Parnasszusra,
Pali bá' mezítláb fölindult egy szuszra.
Hol hiába kér, sír, ostromol, Attila,
Közönség és sajtó nagy Isten ostora,
Hol meg nem jelenhet se Juhász se Móra,
Hol Saitos szája se nyíl költői szóra,
Íme megjelenik egy fura költemény,
Kisgazda királynak hódoló zöngemény.⁴⁸

⁴⁵ A Saitos-visszaemlékezés ezen adata biztosan téves, mert az újraindult *Dongó* első száma 1922. január 8-án jelent meg. Ez alapján legkorábban kilenc hónappal azelőtt küldhette.

⁴⁶ Lásd: SARROS Gyula, *József Attila Makón*, Bp., Magvető, 1964, 94–95. A nyomdatulajdonos rajtakapta őket, és megsemmisítette az összes kinyomtatott példányt, és a költőt kitiltották a nyomdából és a szerkesztőségéből is.

⁴⁷ József Attila október 10-én azt írta nővérének, hogy már 150 előjegyzése van a *Szépség koldusára*, és ekkor már tudta az is, hogy decemberre megjelenik, és Juhász Gyula előszót ír hozzá. Lásd József Jolánnak, Juhász Gyulának és Makai Ödönnek szóló leveleit = JAL 2006, 37., 40., 41. sz. levelek.

⁴⁸ II. Tóth Pál álneven jelent meg, *Dongó*, 1923. 19. sz. (május 20.), 1.